

ринку. Крім того, вони пропонують прийняття антимонопольних законів, запровадження урядом правил, які гарантують новим підприємствам вихід на вже освоєний ринок для підтримання конкуренції, розукрупнення монополій [10].

Для інтеграції у міжнародне співтовариство в Україні повинно існувати та діяти ефективне конкурентне законодавство, яке б дало змогу іншим країнам впевнено вступати у ділові стосунки з резидентами. Для налагодження економічних зв'язків з іншими державами, а насамперед з ЄС, урядовці та підприємці повинні бути ознайомлені з конкурентним законодавством цих держав, що дозволить надалі формувати підприємницьке середовище в Україні.

1. Портер М. Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2001 – 495 с.
2. Правові основи підприємницької діяльності/ Під ред. В.І. Шакуна, П.В. Мельника, В.М. Поповича. – К.: Правові джерела, 1997. – 780 с.
3. Дахно І.І. Антимонопольне право. Курс лекцій. – К., Четверта хвиля, 1998. – 352 с.
4. Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України. – 2002. – №1.
5. Seminar on competition policy in the transforming economies IV, Economic development institute of the world bank, Vienna, Austria, August 21-25, 1995.
6. Матеріали до семінару-наради суддів та керівників органів антимонопольного комітету з питань застосування конкурентного законодавства (європейське законодавство) – Львів, 9-12 грудня 1997.
7. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2002 року, № 2210-III.
8. Юридична енциклопедія, Т.3. – К., Укр. енциклопедія, 2001. – 800 с.
9. Fighting Cartels – why and how? Konkurrensvverket, 2001, Swedish Competition Authority, Printed in Sweden by Elanders Graphic Systems. – Göteborg, 2001. – 202 p.
10. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду (уроки для України): Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 200 с.
11. Макконелл К.Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. Т.2. – Таллинн, 1993. – 400 с.

УДК 330.342.172.

Т.В. Черничко,* С.Ф. Черничко

*Мукачівський технологічний інститут, Львівська комерційна академія

ЗАХОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

© Черничко Т.В., Черничко С.Ф., 2002

Розглянуто проблематику застосування в Україні заходів економічної політики з метою досягнення економічного зростання в умовах побудови елементів нової моделі розвитку.

In article the problematics of application of measures of economic policy in Ukraine is considered with the purpose of achievement of economic growth in conditions of construction of elements of new model of development.

Україна ще тільки створює свою систему державного регулювання, що повинна бути адекватною реальним суспільним потребам і можливостям економіки. Неможливим є абсолютне застосування елементів будь-якої з існуючих моделей ринкової економіки як основної моделі розвитку нашої країни.

Найбільш поширеними є дві основні моделі розвитку країн з ринковою економікою: ліберальна (або американська) модель та модель соціально орієнтованої економіки, що успішно використовується в більшості країн Європи.

Як пріоритетні заходи економічного та соціального розвитку України сьогодні досить часто висувається соціальна переорієнтація економічної політики.

В Посланні Президента України до Верховної Ради “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.” як стратегічні пріоритети виділено „... цілеспрямоване забезпечення надійних передумов реалізації прав та свобод громадян у всіх їх виявах, утвердження середнього класу – основи політичної стабільності та демократизації суспільства, значне обмеження загрозової диференціації доходів населення та подолання бідності. Ідеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про її перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу – визначальний чинник посилення суспільної привабливості реформ, забезпечення їм широкої громадської підтримки, утвердження сучасних європейських стандартів якості життя”[1; с. 22-23].

Отже, як основні моделі трансформаційних перетворень задекларовано соціальноорієнтовану європейську модель. Але досить часто фактично запропоновані заходи економічної політики можуть бути зазначені як такі, що притаманні американській моделі. Це орієнтація на іноземний капітал замість збільшення реальних доходів суб’єктів господарської діяльності за допомогою важелів податкової політики; низький рівень реальної заробітної плати; зменшення частки соціальних державних видатків; слабка підтримка малого та середнього бізнесу.

На відміну від більшості інших країн Центральної та Східної Європи саме соціальній складовій в структурі ВВП приділяється незначна увага.

Дослідження застосування важелів державного регулювання економіки в країнах з розвинутою ринковою та з перехідною економікою безумовно доводить, що основною характерною ознакою їх економічного розвитку є не абсолютне дотримання однієї макроекономічної концепції, а вміння користуватися всім відомим людству економічним інструментарієм, починаючи від жорсткого адміністративного контролю до ліберальних принципів економічної політики.

При розробці елементів економічної політики необхідним є відхід від застарілих уявлень про ринкову економіку. В більшості країн Заходу, які ми називаємо країнами з розвинутою ринковою економікою, широко застосовуються важелі економічної політики, що були притаманними командно-адміністративному типу економічних систем. Прикладом може бути застосування довгострокового планування економічного розвитку у Франції та Японії; застосування централізованої цінової політики у Великобританії; значні обсяги бюджетного перерозподілу та соціалізація бюджетів у Швеції; жорстка боргова політика в США.

У більшості країн із розвинутою ринковою економікою прижилися і перестали породжувати гострі дискусії державні дотації окремим, найбільш важливим галузям економіки. Хоча, як відомо, дотації є одним з класичних методів соціалістичної моделі економіки.

Сьогодні залишається відкритим питання „скільки” держави і для чого конкретно повинно бути в економічній моделі України. Навіть зараз, після десяти років реформ, ще немає єдиного, зрозумілого всім пояснення, яку саме систему регулювання ми будемо.

Але модель економічного розвитку України обов'язково повинна містити важелі, за допомогою яких чітко виважені структурні зміни повинні бути поєднані з активною соціальною політикою. Це повинно бути певне з'єднання американської моделі ефективності та європейської моделі соціального розвитку.

Специфічні негативні умови трансформації економіки країни (значний рівень монополізації виробництва, структурні диспропорції, залежність від імпорту енергоносіїв та ін.) значно посилили складнощі перехідного стану та спричинили виникнення кризових явищ, що погіршували економічну ситуацію аж до середини 1999 р.

Найбільш складним для економічного розвитку країни був період 1991-1994 р. За цей час обсяги ВВП зменшились на 45,6 %, промислового виробництва – на 40,4 %, сільського господарства – на 32,5 %. Лише в 1994 р. падіння ВВП становило 22,9 %, промислового виробництва – 27,3 %, сільського господарства – 16,5 %. [2; с.4]

Повністю розбалансованою виявилась грошова та фінансова системи. Державні видатки значно перевищували рівень податкових надходжень. Утворений дефіцит державного бюджету покривався прямою грошовою емісією НБУ, що призвело до рекордного за світовими стандартами рівня інфляції – 10256 %.

За період 1990-1999 рр. обсяг ВВП зменшився на 60 %. Лише в 2000 р. в економіці України з'явилися позитивні моменти, які доводили, що в країні почався період стабілізації.

Особливість цього періоду полягає в тому, що зростання ВВП розпочалося в 2000 р. набагато вищими темпами, ніж очікувалося. Якщо за прогнозами МВФ приріст реального ВВП у 2000 р. мав становити 0,5 %, а його максимальне значення за прогнозами спеціалістів Гарвардського інституту міжнародного розвитку – 2,5 %, то темп приросту реального ВВП становив 5,8 % [3; с.11]

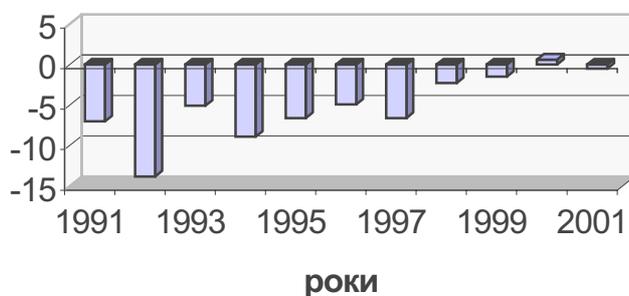

Рис. 1. Динаміка сальдо зведеного бюджету України 1991 – 2001 рр, % ВВП

Водночас стабільний економічний розвиток передбачає не стільки досягнення якомога вищих темпів зростання ВВП, скільки наявність якісних зрушень в економіці країни. А саме темпи покращання основних макроекономічних показників не такі очевидні.

Серед основних умов сталого економічного зростання виділяють:

1. Зростання споживання домогосподарств у структурі використання ВВП. За період 1997-2000 рр. цей показник зменшився більш ніж на 6 %. У 2001 році за рахунок збільшення реальних грошових доходів (на 9,0 %), зростання реальної заробітної плати (на 20,4 %) та за рахунок зменшення суми заборгованості з виплат заробітної плати спостерігається тенденція до зростання кінцевих споживчих витрат домогосподарств.

2. Збільшення частки споживання сектору загального державного управління в складі ВВП. За період з 1997 р. по 2000 р. цей показник зменшився на 21 % [4; с. 36].

3. Збільшення реальних валових інвестицій. Цей показник зменшився на 22 % за період 1996-1999 рр., що є відображенням несприятливого інвестиційного клімату, відсутності необхідної нормативної бази, значних адміністративних перепон. У 2000 р. валове нагромадження основного капіталу збільшилось на 12,1 %, в 2001 р. – на 8,3 % [5; с. 22].

Саме на стимулювання цих умов і повинні бути спрямовані заходи нової економічної політики.

Якщо ж проаналізувати розвиток країни за період 1991-2001 рр., то характеризувати часткове поживлення в 2000 р. як економічне зростання досить складно. Скоріше це досягнення української економіки можна назвати успіхами стабілізаційної політики, що призвели до збільшення ВВП. Отриманий приріст є результатом більш повного використання вже наявних основних фондів, в незначному ступені зумовлений інвестиційними надходженнями.

З урахуванням спаду попередніх років розвитку можна зазначити, що економіка України має суттєві можливості збільшення ВВП за рахунок внутрішніх джерел без значних капіталовкладень та за рахунок підвищення споживчого попиту. Крім того, важливим є збільшення обсягів внутрішніх інвестицій паралельно із створенням сприятливих умов для залучення іноземних. А це вимагає використання виваженої економічної політики.

Можливим є застосування декількох варіантів економічної політики:

1) стимулююча фіскальна політика паралельно із застосуванням жорсткого типу монетарної політики. Обмеження грошової маси в країні при стимулюванні за допомогою збільшення обсягів державних видатків призведе до зміни структури сукупного попиту: зросте частка споживчих та державних видатків, а величина внутрішнього та іноземного інвестування зменшиться;

2) експансіоністська монетарна політика поєднано із жорсткою фіскальною політикою призведе до зростання інвестицій за рахунок зниження обсягів споживчих і державних видатків, але можливим є прискорення темпів інфляції;

3) одночасна стимулююча фіскальна та монетарна політика – досить ризикований варіант економічної політики і його застосування є складним за даних макроекономічних умов в Україні.

За даних вихідних умов доцільним є застосування першого варіанта економічної політики. З одного боку, це дозволить зміцнити національну грошову одиницю. З другого – ВВП на рівні 50 % від значення 1990 р. безперечно стверджує, що є можливим його зростання без значних додаткових капіталовкладень.

Крім того, одним з варіантів поживлення економіки країни є зростання споживчих витрат, що є неможливим без збільшення величини трансфертних платежів та зменшення податкового тиску.

“Ефект витіснення”, що повинен виникнути при застосуванні даного варіанта економічної політики, набуває значного розміру лише при максимальному використанні всіх наявних в країні економічних ресурсів. А це не загрожує економіці нашої країни ще протягом декількох років.

Надалі доцільним є перехід до другого варіанта економічної політики. Зростання грошової маси і зниження відсоткової ставки може забезпечити економічне зростання і без “ефекту витіснення”, тобто дозволить паралельно розвиватися як державному, так і приватному сектору. При цьому важливим є знаходження того оптимального зниження відсоткової ставки, що простимулює зростання як інвестицій, так і чистого експорту.

Отже, на даному етапі розвитку економіки України важливим є застосування елементів стимулюючої фіскальної політики. Це дозволить збільшити споживчі витрати та частково прискорить розвиток підприємств малого та середнього бізнесу. Сьогодні не стільки нестача необхідних фінансових ресурсів, скільки нестабільність податкової системи заважають зростанню обсягів інвестиційної діяльності.

З наведених даних можна зробити висновок про те, що бюджетно-податкова політика в Україні досягла певних позитивних результатів. Серед них можна виділити вирішення фіскальних проблем макроекономічного розвитку, стабілізацію фінансової системи, обмеження зростання державного боргу. Водночас ще зарано говорити про досягнення сталості бюджетно-податкової політики.

Досвід країн з перехідною економікою Центральної та Східної Європи стосовно стабілізації бюджетно-податкової сфери показує, що на першому етапі реформ виникає необхідність скорочення витрат бюджету, і лише в подальшому акценти переміщуються до збільшення доходів. Розмір витраткової частини обов'язково повинен враховувати фінансові можливості країни, але відповідати факторам економічного та особливо соціального характеру.

Для нашої країни цей період затягнувся майже на 10 років. Причому застосування в останні роки жорсткої стримуючої фіскальної політики без чітко розробленої концепції розвитку бюджетної сфери суттєво вплинуло на соціальну захищеність переважної частини населення країни.

Найважливішим завданням сучасного етапу трансформаційних змін в економічному розвитку України є органічне поєднання фінансової та грошової стабільності. Мова йде про стабільність у широкому розумінні, тобто про збалансованість бюджетної системи, подолання кризи неплатежів, стабільність грошової одиниці, зниження темпів інфляції, покращання стану платіжного балансу країни.

Основною передумовою розв'язання важливих фінансових проблем держави є зміцнення фінансів суб'єктів господарювання. Досвід попередніх років доводить, що без цього ніякі адміністративні, правові або економічні заходи не сприяють розв'язанню бюджетних проблем. Тільки економічно сильна, стійка база оподаткування забезпечує необхідні фінансові надходження до бюджетів, а відповідно, і наявність коштів для фінансування витрат держави.

На цьому питанні зроблено особливий наголос в Посланні Президента України до Верховної Ради України: „ ... основою вирішення фінансових проблем держави, головною

передумовою соціальної та структурно-інноваційної переорієнтації економіки є першочергове зміцнення фінансів суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб та домашніх господарств.

Практикою попередніх років доведено, що без цього будь-які дії правового, економічного чи адміністративного характеру, заходи “згори” бажаного результату не дадуть” [1; с. 25].

Стабільність розвитку економічних агентів господарювання може бути забезпечена шляхом розробки оптимальної моделі податкової політики.

При її розробці необхідно насамперед враховувати, що основною метою застосування важелів цієї форми державного регулювання економіки є сприяння економічному зростанню та забезпечення надходжень необхідних фінансових ресурсів до бюджету країни.

До основних інструментів податкової політики в Україні відносять як саму структуру податкової системи, так і ставки податків, тарифи, різноманітні стимули поліпшення сплати. Застосування економічних методів регулювання та податкових стимулів, таких як пільги, розстрочки платежів, податкові кредити створюють можливість для зниження податкового тиску і зміцнення фінансів підприємств і домогосподарств.

Оптимальна податкова політика повинна бути гнучкою і зрозумілою, поєднувати інтереси і держави, і платників податків, мати можливість впливати на фінансовий стан підприємств з метою вирішення цілей загальної економічної політики.

Протягом усього періоду становлення України як самостійної держави постійно проводиться робота з удосконалення податкової системи. Але і досі вона не відповідає світовим стандартам і не стимулює процесу суспільного виробництва. Законодавчі акти, які регулюють процес оподаткування, досить часто приймаються без належної аналітичної бази та відповідних розрахунків.

За цей час були використані абсолютно протилежні моделі оподаткування: від загального розширення кількості податків і зборів, збільшення ставок та бази оподаткування до суттєвого звуження їх впливу через скасування певних податків, зниження їх ставок, розширення кількості пільговиків.

З одного боку, це відображає спроби вчених та владних структур експериментальним шляхом знайти найбільш оптимальну модель оподаткування. Крім того, потрібно враховувати, що залежно від стану економіки, її поточних цілей повинен змінюватися набір і методи використання податкового інструментарію.

Але з другого боку, постійні зміни у системі оподаткування порушують один з основних її принципів – сталість. А це підриває стимули до економічної та інвестиційної діяльності як у резидентів, так і у нерезидентів країни.

Пошук оптимального податкового навантаження являє собою важливе теоретичне і практичне завдання. Оптимальність в даному випадку передбачає передусім можливість досягнення максимального економічного зростання.

На практиці визначити оптимальну величину податкового навантаження досить складно. Це пов'язано з тим, що потрібно враховувати надзвичайно велику кількість факторів економічного, політичного, культурного та історичного характеру. Потрібно

також враховувати, що платники податків не завжди сприймають законодавчо встановлену величину податкового навантаження як задану величину. Обов'язково виникають спроби законного або незаконного зменшення його величини.

Аналіз використання важелів податкового регулювання дозволяє зробити висновок про те, що в сучасних умовах ринкових перетворень в країні виникає необхідність в проведенні кардинальних змін у податковій системі. Але ці зміни повинні проводитися з врахуванням аналітичних даних за попередні періоди і обов'язково повинні аналізуватися всі можливі наслідки їх проведення.

1. Послання Президента України до Верховної Ради „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.” // *Економіст*. – 2002. – № 5. – С. 20 – 33. 2. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з посланням Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2001 р.” // *Економіст*. – 2002. – № 6. – С. 4 – 57. 3. Осауленко О. Моделювання динаміки та фактори державного регулювання валового внутрішнього продукту // *Економіка України*. – 2002. – № 6. 4. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001. – 576 с. 5. Приходьмо Т., Скрипченко М. Структурні зміни та економічне зростання в Україні у середньостроковій перспективі // *Економіст*. – 2002. – № 3. – С. 22 – 25.